

DİVÂNU LUGAT'İT TÜRK'E GÖRE AV, AVCILIK VE HAYVANCILIKLA İLGİLİ KELİMELER VE KAVRAM ALANLARI⁺

Nadir İLHAN*
Mustafa ŞENEL**

ÖZET

Türk tarihinin en eski dönemlerinden itibaren avcılığın Türkler arasında beslenme, geçim ve spor amacıyla yapıldığını Türk dilinin en eski metinlerinden öğrenmekteyiz.

Türkçenin Karahanlı sahasında meydana getirilmekle beraber, Kaşgarlı'nın ulaşabildiği Türk coğrafyasının, Türk dünyasının söz varlığını, kelime hazinesini toplayan şaheseri *Divânu Lügati't Türk*'ünde de ortak kültürün, ortak dünya görüşü ve sosyal hayatının izlerini takip edebilmekteyiz. Eserde ortak kültür ve sosyal hayatın yansımaları olarak o dönemin Türk dünyasında bulunan ve Türk toplumunun ekonomik ve sosyal hayatında etkili olan avcılık ve hayvancılıkla ilgili kavramlar, nesnelere, inançlarla ilgili kelimeleri, deyimleri görmekteyiz.

Bu kelime ve deyimlerin bir kısmı evcil hayvanlar ile ilgili kullanılırken bir kısmının yabancı hayvanlarla alakalı kullanıldığını gördük. İnsan hayatı için ekonomik ya da besin değeri olmayan hayvanların da eserde yer alması Kaşgarlı'nın ve Türk toplumunun, dünyayı- yaşanılan hayatı bir bütün olarak kavradıklarını ve günlük hayatlarında yaşattıklarını göstermektedir

Anahtar Kelimeler: Divanu Lügati't-Türk, av, avcılık, hayvancılık

HUNTING AND CATTLE-DEALING CONNECTED WITH WORDS AND THEIR CONCEPT LINE, IN DİVÂNU LUGAT'İT TÜRK

ABSTRACT

We learn from the Turkish language's oldest texts that hunting has done for feeding and as a sport from the oldest times of Turkish history.

We can follow the marks of social life, culture and conception of the world from Divan-ı Lügati't Türk, which is Kaşgarlı Mahmut's work of art and collecting words of Turkish geography and Turkish culture in addition to be occurred in Turkish language's Karahanlı branch. In this written work as a reflection of common culture and social life, we see words and idioms about hunting, cattle dealing and religion which are effective in that period of Turk's economic and social life.

We see that while a part of his words was used for pets, the other part is used for wild animals. The existence of animals which haven't got any importance both economically and as a nutrient for human life shows that Kaşgarlı Mahmut and Turkish community comprehended the world and life as a whole and applied it to their daily life.

Key words: Divan-ı Lügati't Türk, hunt, hunting, cattle-dealing

Giriş:

İnsanlık tarihi kadar eski olan avcılık, başlangıçta insanların yabancı hayvanlardan korunmak, karınlarını doyurmak amacıyla daha sonraları ise bu

⁺ Yazı, M.Ü. Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezinin düzenlemiş olduğu Türk Kültüründe Av konulu sempozyuma gönderilen bildiriye dayalı olarak hazırlanmıştır.

*Yrd.Doç.Dr., Fırat Üniv. Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edeb. Böl., nilhan1@firat.edu.tr , nadirilhan@hotmail.com

**Yrd.Doç.Dr., Kafkas Üniv. Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edeb. Böl. msenel@kafkas.edu.tr, mustafasenel@hotmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

temel sebepler yanında geçimlerini sağlamak, eğlence spor amaçlı olarak yaptıkları bir iş, bir uğraştı. Türk tarihinin en eski dönemlerinden itibaren avcılığın Türkler arasında da beslenme, geçim ve spor amacıyla yapıldığını Türk dilinin en eski metinlerinden öğrenmekteyiz.

Tonyukuk Yazıtında “kiyik yiyü, tabışkan yiyü olurur ertimiz ‘yaban hayvanları yiyerek, tavşan yiyerek yaşıyorduk.”¹ cümlesinde Türklerin geyik (yabani hayvanlar / av hayvanları) ve tavşan avladıklarını onların etlerini yediklerini öğreniyoruz.

Yine Uygur dönemi eserlerinden Budacılığa ait bir el yazması olan *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*'nde de hayvancılık ve avcılığın Türkler arasında yaygın olduğunu görmekteyiz. “*Tarığ tarıyu amarı tınlıqları quşçı, keyikçi, balıqçı avçı, torçı, tuzaqçı bolup ayıq qılınç qılır tınlıqlarag ötürür*”² cümlelerinde de Uygurlar döneminde tarım, hayvancılık ve avcılığın bilindiği, insan hayatının bir parçası olarak toplum hayatında yer aldığı görülmektedir.

Eski Türkçe dönemi metinlerine dayalı olarak hazırlanan sözlüklerde de bunlardan biri olan Ahmet Caferoğlu'nun *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde de Uygurlar döneminde kullanılan hayvancılık ve avcılıkla ilgili pek çok kelime ve terim yer almaktadır. “*Adıg, adgar, at, avçı, avlamak, bars, balık, balıkçı, kuşçu, tor, torçı, böri, kunduz, kurt, keyik vb.*”³

Diğer toplumlarda olduğu gibi Türklerde de tarihî dönemlerden itibaren avcılığa çok önem verilmiştir. Ancak bunun düzenli bir örgüt haline gelmesi ve bilimsel bir eser niteliğinde yazdırılması Selçuklu sultanı Sultan Melikşah dönemine rastlamaktadır. Bu konuda, Üçbaş “Büyük Selçuklu sultanı Sultan Melikşah, pek çok av üstadına danışarak avcılık konusunda, dünyada ilk bilimsel kitap olan *Saydnâme-i Melikşâh*'ı yazdırttı. Felhak b. Mehmed'e yazdırılan bu Farsça kitap, daha sonra Fransızcaya çevrilerek pek çok kitaba kaynaklık etmiştir.”⁴ demek suretiyle, Selçuklular döneminde avcılığa verilen değeri bildirmektedir.

Dede Korkut Hikâyelerinden “Begil Oğlu Emrenün Boyı”⁵ hikâyesinde de Oğuz Türkleri arasında avcılığın nasıl yapıldığı ve av hayvanlarının neslinin tükenmemesi için nasıl davranıldığına dair bilgiler ve insanlık için önemli dersler yer almaktadır.

Tarihî metinler Türkçenin söz varlığının geçmiş dönemlerine ışık tutmaktadırlar. Biz bu gün kullandığımız kelime hazinemizin / söz varlığımızın bir kısmının tarihî dönem metinleri içerisindeki maceralarına, nasıl kullanıldıklarına, nasıl bir değişim yaşadıklarına da metinler aracılığıyla tanık olabilmekteyiz. Eski Türkçenin av, avcılık ve hayvancılıkla ilgili pek çok kelimesi ya aynen ya da bir kısım fonetik farklılaşmalarla günümüze ulaşabilmiştir.

Doğan Aksan'ın da dediği gibi “Bu güne kadar hiç değişmeden gelen ve temel söz varlığımız içerisinde düşünülen öğeler arasında vücutla, organlarla ilgili baş, yüz, kaş, kan, saç, öd... gibileri görülmekte, bunlardan **boguz** (boğaz), **elig** (el), **kulkak** (kulak), **adak** (ayak) gibilerinde ise küçük ses değişimleri göze çarpmaktadır. ... Bunlara **adgır** (aygır), **kiyik** (geyik), **bars** (pars), **buka** (boğa) gibi hayvan adlarını da ... ekleyebiliriz.”⁶ Türkçenin kelimelerinin bir kısmı hiç değişmeden günümüz lehçe ve şivelerine ulaşırken bazıları ses farklılıklarıyla günümüze ulaşabilmiştir.

¹ Talat Tekin, *Tonyukuk Yazıtı*, Simurg Yay., Ankara 1994, s.4-5;

Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, 29. baskı, Boğaziçi Yay., İstanbul 2002, s.66-67.

² J. Russel Hamilton, (Çev: Köken, Vedat), *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*, TDK Yay., Ankara 1998, s.11.

³ Ahmet Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1968

⁴ Kamil Üçbaş, *Avcının Temel Eğitim Kitabı*, 4 Renk Yay., Ankara 1999, s.22.

⁵ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I Giriş Metin Faksimile*, TDK Yay. Ankara 1989, s.216-217.

⁶ Doğan Aksan, *Anadilimizin Söz Denizinde*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2002, s.35-36.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

Av ve avcılık ile ilgili kelimeler ve kavram alanları

Türk kültürünün durmadan geliştiği uzun yüzyıllar içinde, Kâşgarlı Mahmud'un dünya Türklüğüne ve bilim dünyasına armağan ettiği *Divânu Lûgat'it Türk* adlı meşhur eseri, bugün bile büyük ve özgün bir eser olma özelliğini korumaktadır. Bugün, geniş coğrafyaya yayılmış, birbirlerinden az ya da çok farklı Türk lehçelerine ayrılmış bulunan dilimizin en eski ve birleştirici kaynağıdır.

Bu kaynak eserle Türk obaları, bozkırları, Türk kültürünün varı yoğu bir araya toplanmış ve kendi deyimiyle zihnimize nakşedilmiştir.

Türkçenin Karahanlı sahasında meydana getirilmekle beraber, Kâşgarlı'nın ulaşabildiği Türk coğrafyasının, Türk dünyasının söz varlığını, kelime hazinesini toplayan şaheseri *Divânu Lûgâti't Türk*'ünde de ortak kültürün, ortak dünya görüşü ve sosyal hayatın izlerini takip edebilmekteyiz. Eserde ortak kültür ve sosyal hayatın yansımaları olarak o dönemin Türk dünyasında bulunan ve Türk toplumunun ekonomik ve sosyal hayatında etkili olan avcılık ve hayvancılıkla ilgili kavramlar, nesnelere ve inançlarla ilgili kelimeleri, deyimleri görmekteyiz.

Bilinçli ve geniş görüşlü bir Türkçü olan Kâşgarlı, çağının bir etnografi olarak, Türk göçebe yaşam ve kültürünün belirli noktaları üzerinde durmayı unutmamıştır. Eserde ortak kültür ve sosyal hayatın yansımaları olarak gördüğümüz unsurlar arasında hayvancılık ve avcılıkla ilgili kavramlar ve bunların dile yansımaları önemli yer tutmaktadır.

Diğer milletlerde olduğu gibi, Türkler de tam yerleşik hayata geçmeden önce göçebe-yarı göçebe bir hayat tarzı sürdürüyorlardı. Bu yaşayış tarzının bir sonucu olarak da toplayıcılık, avcılık ve yaylacılık yaşantı şekillerini sürdüren Türk milleti, ordu ulus tipi bir yapıya sahipti. Bu konuda Kamil Üçbaş da "Tarihteki Türk devletleri tam yerleşik düzene geçinceye kadar ordu-ulus tipi bir yapıya sahipti. Bu düzende ulus, silahlı olup bir savaş ihtimali belirince çok kısa sürede ordu haline geçebilmekteydi. ... Büyük süre avları ile askeri strateji arasında yakın benzerlik olduğundan süre avları aynı zamanda askeri eğitim aracı olarak da kullanılmıştır."⁷ demek suretiyle avcılığın ve süre avlarının Türk toplumunda yaygın olduğunu belirtmektedir.

Divanda geçen **sıgır** kelimesi ile belirtilen av, süre avıdır. Hakanın katılımı dolayısıyla da bu av muhtemelen büyük ve kalabalık bir av olmalıdır. Divanda bu kelime şöyle anlatılmıştır: "Hanların halk ile beraber yaptığı bir çeşit av, öyle ki hanın adamları ormana, kıra dağılırlar yaban hayvanlarını önlerine katarak hanın olduğu yere doğru sürerler, yorulmaksızın bulunduğu yerden önüne çıkan hayvanları vurur, sürgün avı"⁸.

Avcılık ve av silahları :

Divan'da, Kâşgarlı'nın yaşadığı dönem sosyal, kültürel, ekonomik özellikleriyle, kısaca toplumsal hayatın bütün yönleriyle işlendiği görülmektedir. Toplumun o dönemde hayvancılık, tarım ve avcılıkla ilgili hayatı hakkında da Divandan pek çok bilgileri, ipuçlarını elde edebildiğimiz gibi bu kavramlarla ilgili kelimelerin Türk dünyasındaki kullanımları hakkında da ayrıntılı bilgiler edinmekteyiz.

Divanda avcılık ve av silahlarıyla ilgili şu kelimeler yer almaktadır.

amaçlıg : Nişangah, Atış yapmak için yer I-150

argag : Balık avlamak için kullanılan ucu eğri demir, olta I-141

awla- : Avlamak awlalmak I-295, awlanmak I-298

çanka : Bir çeşit tuzak I-427

⁷ Üçbaş, a.g.e., 1999, s.21.

⁸ Besim Atalay, *Divanu Lûgat-it-Türk I-IV*, dördüncü baskı, TDK Yay. Ankara 1988, C..I, s.364.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

- kez* : Ok kezi I-326
kalabuz : Kılavuz 487
kiş : Sadak III-126
koguş : Ok yapmak için kesilen ağaç I-369
küzün : Kendisiyle serçe kuşu, tarla sıçanı, köstebek gibi şeyler avlanan sıçan cinsinden bir hayvan I-404
okluk : Sadak I-100
salngu : Kendisiyle çakıl atılan sapan III-379
süngü : Mızrak, süngü III-368
taygan : Tazı III-175
teke : Boynuzundan yay yapılan erkek geyik III-228
temürgen : Ok temreni I-522
tış : Sapan demiri III-125
tili : Ok temreni üzerine sarılan sıırım III-233
tor : Tuzak, kuş ve balık avlanan ağ III-121
tüweklik : Serçe kuşu vurmak üzere üfürülerek yuvarlaklar atmak için oyulan ağaç dalı I-508
ukruk : Kement I-100
ularlıg tag : Kekliği çok dağ I-148
ulun : Temrensiz ok I-78
ulunlug er : Temrensiz, yeleksiz okları bulunan kişi I-148
üçlüç . Başları demirle birleştirilerek üç çubukla yapılan tavşan tuzağı I-95

yapgak . Kuş avlanan bir çeşit tuzak III-42,
yeten : Kendisiyle ok atılan tahta yay III-21

Yukarıdaki kelimelerde de görüldüğü gibi Türkler arasında kara avcılığı yanında, suda yaşayan balıkların avlanması ve havada uçan kuşların avcılığı da yaygın bir şekilde bilinmektedir.

Yine yukarıda sıralanan kelimeler avcılığın şekli konusunda da bize bilgi vermektedir. Av hayvanlarının tuzakla (*tor*, *yapgak*, *üçlüç*, *ukruk* vb.) yakalanması yanında çeşitli silahlarla (*süngü*, *tüweklik*, *argag*, *salngu* vb.) vurularak öldürülmesi şeklinde elde edilmelerinin de söz konusu olduğunu eserdeki kelimelerden öğrenmekteyiz.

Hayvancılık ile ilgili kelimeler ve kavram alanları :

Divanda geçen hayvanları, **evcil hayvanlar** ve **yabani hayvanlar** şeklinde iki grupta incelemek mümkündür. Türkler çok eski tarihlerden itibaren pek çok hayvanı evcilleştirmişler, onların yumurtasından, etinden, sütünden ve derisinden faydalanmışlardır.

Evcil hayvanlar içerisinde at, sığır, keçi, koyun, tavuk, ördek gibi bu günde insanların besledikleri evcil hayvanlara ve bunlarla ilgili kavramlara rastlanmaktadır. Evcil hayvanlar içerisinde at özel bir değere sahiptir. At hem binek ve ulaşım aracı olarak ulaşımda, hem de askeri bir güç olarak savaşlarda kullanılmıştır. Ayrıca etinden ve sütünden de faydalanılması atı Türkler arasında özel bir konuma getirmektedir. Buna bağlı olarak da atla ilgili pek çok kavram ve kelime Divanda da geçmektedir. Atın rengi, cinsi, yürüyüşü, özellikleri ve malzemeleriyle ilgili pek çok kavram ve kelime ortaya konulmuştur. Bunlardan bazıları anlamlarıyla birlikte aşağıda sıralanmıştır:

adgir : Aygır I-95,

arkun : Yaban aygırıyla evcil kısraktan olan at, koşuyu en çok bu atlar kazanır I-107,

artut : At ve ata benzer armağan olup beylere ve başkalarına verilir I-109,

at : at I-34,

at tur- : At zayıflamak III-181

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

- atlan-* : Ata binmek, atla hazır olmak II-254
bir kır-: Atın homurdaması, genizden ses çıkarması II-171
bi : Kısrak III-206,
bulak at : Boyu kısa sırtı geniş at I-379,
butık: Atın ayak derisi çıkartılarak yapılan tulum, içine kırmız ve benzeri şeyler konur I-377
bül at : Ayaklarında aklık bulunan, sekili lan at, alını akıtmalı olan ata da ugar bül denir. I-335,
kemlen- : Atın hastalanması II-253,
kevel at : Yürüyüşlü, küheylan at I-395,
kır at : Kır renkli ata denir I-324,
komuk: At gübresi, başka gübreye bu ad verilmez I-383,
taz at : Alacalı at III-148,
tezek : At gübresi I-386,
tığ at : Kırmızı ile doru rengi arasındaki at III-127,
torug at : Doru renkli at I-374,
tulun : Atın sağ ve sol dulunundaki kemik I-401,
turun- : Atın arıklaşması, zayıflaması II-146,
tuwur- : Atın kulaklarını dikmesi II-73,
tüküz at : Alnında bir parça beyaz bulunan at I-365,
tüm : At renklerinden düz renk I-338,
üstem : Eğere, kemerin başına, tokalara işlenen altın, gümüş I-107,
yalıg : At yelesi III-13,
yund : At III-7,

Divanda yer alan **yabanî hayvanlar**, insanların, etinden derisinden faydalandığı av hayvanları ile insanın doğada karşılaştığı böcekler, sürüngenler ve diğer hayvanlardır. Av hayvanları dışında kalan böcek, sürüngen ve diğer hayvanlardan bir kaçışa aşağıda örneklenmiştir.

- kelegü*: Geleni, tarla sıçanı cinsinden bir hayvancık I-448
çumalı : Karınca I-448,
keveli : Yarasa, gece kuşu I-448,
kuzgun : Kuzgun I-440
semürgük : Bülbüle benzer kuş II-295,
sıçgan : Fare, sıçan I-438
sırçga : Çekirge I-489,
siñek : Sinek II-13,
yabakulak : Baykuş III-56,
yılan : Yılan I-127, III-39,

Av hayvanları :

Avcılık, diğer toplumlarda olduğu gibi Eski Türklerde toplumsal hayatın bir parçası olarak topluma ekonomik ve beslenme açısından katkıda bulunmuş, hayatlarını etkilemiştir. Türklerin, Kâşgarlı'nın eserini meydana getirdiği dönem ve öncesinde avladıkları, etinden derisinden, kürkünden faydalandıkları ve *Divanu Lüğati't-Türk*'te de yansımalarını bulduğunuz av hayvanları ve onlarla ilgili kavramların adları da, Divandaki cilt ve sayfa numaralarıyla aşağıda gösterilmiştir.

- adhıg* : Ayı I-63,
arслан : Aslan III-412,
asrı : Kaplan I-126,
ayayarsgu : Yarasa III-433,
badh : Toy kuşu III-121,
baybayuk : Kelebek kuşu da denilen bir kuş III-179,
böri : Kurt, I-36, II-97, III-219,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

il kuş : Atmaca I-331,
wik : Geyik I-67,
karakuş: Tavşancıl, I-331,
karsak: Derisinden güzel kürk yapılan bir hayvan I-473,
kaşgalak : Ördekten küçük bir su kuşu I-528,
kaz : Kaz I-487,
keyik : Geyik, yaban hayvanı III-168,
kıl kuş : Ördeğe benzer bir kuş, ilkbaharda gelir I-337,
kiş : Samur III-128,
koy : Koyun III-142,
kuş : Kuş, bütün kuşların adıdır I-331,
kuzgun : Kuzgun I-439
küzün : Kendisiyle serçe kuşu, tarla sıçanı, köstebek gibi şeyler avlanan
sıçan cinsinden bir hayvan I-404,
merdek: Ayı yavrusu I-480,
pars : Pars I-345,
porsmuk : Porsuk III-417,
sanduvaç : Bülbül III-178,
sangkur : Sankur kuşu, yırtıcı kuşlardan biri III-381
semürgük : Bülbüle benzer kuş II-295,
sıgır : Sıgır, büyük baş hayvanlar, bir tür av I-364,
sugur : Kelere benzer bir çeşit ada tavşanı I-363,
sukak : Beyaz geyik II-287,
süwlin : Sülün I-477,
şa : Alacalı bir kuş III-211,
tadun : Bir yaşındaki buzağı III-171,
tartar : Kumruya benzer kuş I-485,
tavışgan : Tavşan I-153,
taygan : Tazı III-175,
tewi kuş : Deve kuşu I-389,
tilkü : Tilki, I-54, II-15
toy : Toy kuşu III-142,
turga : Turga kuşu, bir çeşit serçe III-174,
ürng kuş : Akdoğan III-144,
yabakulak : Baykuş III-56,
yangan : Fil III-376,
yun kuş : Tavus III-144,
yund : At I-235, II-153,

Av hayvanlarının bir kısmı beslenmek-yenmek amacıyla avlanırken bir kısmının da derisi, kürkü için avlandığı ve bunların giyim eşyası olarak kullanıldıkları görülmektedir. Av hayvanlarının ayrıca derisi, kürkü ve bunlardan elde edilen giyim malzemeleri ile etlerinin de ticari amaçlı olarak da kullanıldıkları görülmektedir. *Karsak*, *adhug*, *wik*, *sugur*, *tavışgan*, *tilkü*, *kiş* vb. hayvanlar daha çok deri ve kürkleri için avlananlardır.

Av hayvanları dışında pek çok hayvan adı da, Divanda geçmektedir. İlhan Çeneli'nin Divanda tespit ettiği hayvan adlarının sayısı 272 tane⁹ olup bunların bir kısmı evcil hayvanlar bir kısmı av hayvanları, bir kısmı da tabiatta bulunan böcek cinsi hayvanlardır. 272 kelime içerisinde bu gün kullandığımız, bazı fonetik farklılıklara uğramış kelimelerin eski şekilleri de yer almıştır. Bars-pars; karınca-karınçak 'karınca'; süglin-süwlin 'sülün' vd. gibi.

⁹ İlhan Çeneli, "Divanü Lügat-it-Türk'te Hayvan Adları" *Türk Kültürü Araştırmaları*, Yıl XI-XII-XIII-XIV 1973-1975, Ankara 1975

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

Bizim Divandan tespit ettiğimiz hayvan ve hayvanlarla ilgili kavram kelimelerinin sayısı yaklaşık 650 civarındadır. Bunlar arasında, dönemin sosyal ve iktisadi hayatına etkileri ölçüsünde az veya daha çok kullanılan kavramlarla karşılaşmaktayız.

Divanda tespit ettiğimiz av, avcılık ve hayvan adlarının geçtiği bazı atasözleri de aşağıda sıralanmıştır. Ata sözlerinin bir kısmı da bazı fonetik değişimlerle günümüz Türkçesinde aynı yapı ve anlamda kullanılmaktadır. Ata sözlerinde geçen hayvan adları benzetme ve anlam aktarımı yoluyla insan hayatını ve insanın ulaştığı tecrübeleri etkili bir şekilde ifade için kullanılmıştır.

Abçı neçe al (tep), bilse, ayg anca yol bilir (I. 63), (I. 332), Avcı ne kadar hile bilse, ayı o kadar yol bilir.

Alımçı arslan, berimçi sıçgan (I. 75) (I. 409), Alacağına arslan, vereceğine, borcuna sıçan.

Alın arslan tutar, küçin sıçgan (kösgük, oyuk) tutmas (III. 412), II. 289) (I. 81), Hile ile arslan tutulur, zor ile güç ile sıçan (nazar, hayâl) tutulmaz.

Arpasız at aşumas, arkasız alp çeriğ sıyumas (I. 123), Arpasız at aşamaz, arkasız yiğit rakibini yenemez.

Arslan karısa sıçgan ötin ködezür (III. 263), Kocayan arslan sıçan deliğini gözler.

Arslan kökrese at ayakı tulaşır (II. 146), Arslan kükrese atın ayakları dolaşır.

Bir tilkü terisin ikile soymas (III. 244), Bir tilkinin derisi iki defa soyulmaz, yüzülmez.

Boldaçı buzagu öküz ara belgüülüğ (I. 528), Öküz olacak buzağı, kendisini belli eder.

Böri koşnısın yemes (III. 220), Kurt komşusunu yemez.

Böriniñ ortak, kuzgunuñ yığaç başında (I. 439), Kurdun avı ortaklı, kuzgunun avı ağaçda kendine ait olur.

İnan ınrasa botu bozlar (I. 120), Dişi deve inlese yavrusu bağırır, bozlar.

İt ısırmas, at tepmes teme (I. 178), İt ısırmas at tepmez deme.

Kaz kopsa ördek kol iğ igenür (I. 104), Kaz giderse ördek göle sâhib çıkar.

Kuş balası kusinçig, it balası okşançig (III. 232), Kuş yavrusu süs için, it yavrusu okşamak için

Kuş kanatın, er atın (I. 34), Kuş kanadı ile, kişi atı ile varır, uçar.

Muş oğlı muyabu togar (II. 14), Kedi yavrusu miyavlayarak doğar

Muş yakrika tegişmes, ayur kişi neñi yaraşmas (II. 105), Kedi asılı yağa (kavurmaya), erişemez, gevezenin malı kişiye yaramaz.

Oğlak yiliksiz, oğlan biliksiz (I. 119), Oğlak iliksiz, çocuk bilgisiz olur.

Öküz ayakı bolgınça buzagu başı bolsa yeğ (I. 59), Öküz ayağı olmaksansa, buzağı başı olmak yeğdir.

Süsegen udka Teñri müñüz bermes (III. 364), Süsegen öküze Tanrı boynuz vermez.

Tay atatsa at tınur, oğul ereyse ata tınur (I. 206), Tay atlaşınca at dinlenir, oğul erginleşince babası dinlenir.

Taygan yügrügin (yügürgenni), tilkü sefmes (III. 175) (II. 15), Tazının hızlı koşanını tilki sevmez.

Yayag atı çaruk, küçi azuk (I. 381), Yayanın atı çarık, gücü azıktır.

Yazıda böri ulisa ebde it bağırtışur (III. 255), Düzlükde kurt ulusa, evde itin bağırtışur.

Yazıdaki süblin eyergeli, ebdeki takagu uçgınma (I. 447), Düzlükdeki sülünü ararken, evdeki tavuğu kaçırma.

Yılan kendü eğrisin bilmes, tefi boynın eğri ter (I. 127), Yılan kendi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

eğriliğini bilmez, deveye boynun eğri der.

Sonuç :

Av, avcılık ve hayvancılık ve bunlarla ilgili kelimeler-kavramlar üzerine yaptığımız incelemede, Kaşgarlı'nın eserini yazdığı dönemde Türkler arasında yaygın olarak kullanılan bu tür pek çok kelimenin olduğunu Divanu Lügati't-Türk'ten tespit ettik. Bu kelimelerin bir kısmı evcil hayvanlar ile ilgili kullanılırken bir kısmının yabancı hayvanlarla ilgili olarak kullanılmaktadır.

Dünya hayatında, tabiatla iç içe olması dolayısıyla insan, tabiatta gördüğü bütün kavramları, canlıları dil sistemi içerisinde adlandırmıştır. İnsan hayatı için ekonomik ya da besin değeri olmayan hayvanların da eserde yer alması Kaşgarlı'nın ve Türk toplumunun, dünyayı- yaşanılan hayatı bir bütün olarak kavradıklarını ve günlük hayatlarında yaşattıklarını göstermektedir.

Divandan tespit edilen hayvan ve hayvanlarla ilgili kavramları karşılayan kelimeler yaklaşık 650 civarındadır. Bunlar arasında, dönemin sosyal ve iktisadi hayatına etkileri ölçüsünde az veya daha çok kullanılan kavramlarla da karşılaşmaktayız.

Kaynaklar:

- Aksan, Doğan, *Anadilimizin Söz Denizinde*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2002.
Aksan, Doğan, *Anlambilim*, Engin Yayınevi, Ankara 1999
Aksan, Doğan, *Türkçenin Sözcükleri*, Engin Yayınevi, Ankara 1996.
Atalay, Besim (çev.), *Divanu Lügat-it-Türk I-IV*, dördüncü baskı, TDK Yay. Ankara 1998.
Caferoğlu, Ahmet, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1968.
Çeneli, İlhan, "Divanü Lügat-it-Türk'te Hayvan Adları" *Türk Kültürü Araştırmaları*, Yıl XI-XII-XIII-XIV 1973-1975, Ankara 1975.
Ergin Muharrem, *Dede Korkut Kitabı I Giriş Metin Faksimile*, TDK Yay. Ankara 1989.
Ergin, Muharrem, *Orhun Abideleri*, 29. baskı, Boğaziçi Yay., İstanbul 2002.
Hamilton, J. Russel (çev: Köken, Vedat), *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*, TDK Yay., Ankara 1998.
Kaplan, Mehmet, *Kültür ve Dil*, 13. baskı, Dergah Yay., İstanbul 2000.
Tekin, Talat, *Tonyukuk Yazıtı*, Simurg Yay., Ankara 1994.
Üçbaş, Kamil, *Avcının Temel Eğitim Kitabı*, 4 Renk Yay., Ankara 1999.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

EK : Divanu Lügati't-Türk'ten tespit edilen av, avcılık ve hayvancılık kelimeleri (kelimeler DLT Dizin'inden tespit edilmiştir.)

- adhgır* : aygır
adhgırak : kulakları ak, vücudunun öbür tarafları kara olan erkek geyik; dağ keçisi, tekesi.
adhüğ : ayı
adhma : bırakılan, salıverilen ba-şıboş.
adhrım : eğerin altına iki yana konan keçe, teyelti.
agıl : ağıl, koyun yatağı; (Oğuzlarca) koyun pisliği.
agna : hayvanlar yatıp yatıp debelenmek, kekemeleşmek, dili tutulmak.
agnat : hayvanları yatırıp debe-lendirmek; dili buruşturmak; dili ağırlaştırmak.
aguj : ağız, memeli hayvanların doğurduğu zaman verdiği ilk süt.
aguz : ağız, memeli hayvanların doğurduğu zaman verdiği ilk süt.
ajmuk at : alacalı at.
ak at : boz renkli at.
akur : ahır.
al : hanlara bayrak, devlet adamlarının atlarına eğer örtüsü yapılan turuncu ipek kumaş.
alaca at : alaca renkli ala kır at.
alanğır : geleni, tarla faresi.
alavan : timsah.
alık : kuş gagası.
anğdı : yakalamak için hile yapmak, tuzak kurmak. ak; etrafını sarmak.
anğıla : anırmak eşek.
anğit : ördeğe benzer zer kıvılcıklı renkli bir kuş.
aplan : sığan cinsinden bir hayvancık.
ar böri : sırtlan.
aran : ahır, at tavlansı.
aranlığ : ahırlı, ahırı olan.
arçı : heybe.
argag : balık avlamak için kullanılan ucu demir olta.
argun : sığan cinsinden, yarım arşın uzunluğunda bir hayvan.
arığla- : ıgdiş etmek, bir şey içinden iyisini seçmek ve toplamak.
arığ : bir kuş adı.
art : ıgdiş etmek.
arju : çakal.
arjulayu : çakal gibi
arkar : boynuzundan bıçak yapılan dişi dağ keçisi.
arkun : yaban aygırıyla evcil kısırak-tan olan at.
arsalık : hem erkekliği hem de dişliliği olan bir hayvan, aslık. (Oğuzca)
arslan : aslan
arslanlayu : arslan gibi arslanımsı
artil- : yüklemek, binmek; ardılmak, bir binit üzerine başı bir tarafa, ayakları bir tarafa gelmek üzere heybe gibi ardılmak; erişilmek.
artin- : yüklenmek.
artış- : bir hayvanı ardmak ve yükletmekte yardım ve yarış etmek.
artut : armağan, beylere v.b. büyük- lere at ve benzer şeylerden verilen armağan.
arzu layu : çakal gibi.
arzu : çakal
asrı : kaplan, kaplan gibi iki renkli
aşbar : saman kepek ve ot gibi şeyler karıştırılıp ıslatılarak hazırlanan hayvan yemi.
at kırığı : atın ve eşeğin genizinden ses çıkarması.
atan : ıgdiş edilmiş deve.
atanlan- : ıgdiş deve sahibi olmak.
atat- : tay, at olmak, atlaşmak.
atgar : ata bindirmek.
atanlığ : ıgdiş edilmiş devesi olan kimse.
atlan- : ata binmek, atlanmak; bir şeyin üzerine çıkmak (Oğuzca); atlaşmak, at haline gelmek.
atlaş- : at ortaya koyarak, bahsine girmek atı ödül koyarak yarış etmek.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008

- atlığ* : atlı süvari.
aw : av.
aw- : toplaşmak, üşüşmek; etrafını çevirmek, avlamak.
awçı : avcı
awla- : avlamak.
awlat- : avlatmak.
aya yersgü : yarasa
aygır : aygır.
ayığ : ayı.
bagırçak : eşek semeri.
bagırlak : "bağırtlak" denilen kuş, Pterocles.
baka : kurbağa
bakanak : çatal tırnaklıların iki tırnakları arası ve iki tırnaktan her biri.
bakanuk : at tırnaklıların ortasındaki tümsecik et parçası.
bakayak : çatal tırnaklıların iki tırnakları arası ve iki tırnaktan her biri.
bakayuk : at tırnaklarının ortasındaki tümsecik, et parçası.
bala : kuş ve hayvan yavrusu.
balala : kuş yavrulamak.
baldır kuzu : ilk doğan kuzu.
balık : balık.
balıkçın : balıkçıl kuşu.
balıklığ : balığı olan, balıklı.
balıkxa- : balık yemek istemek.
barak : çok tüylü köpek.
baraklığ : köpeği olan kişi.
bars : pire, bit gibi hayvanların ısırmasından hasıl olan kabartı.
bars : Türklerin on iki hayvan takvimindeki yıldızlarından biri, pars yılı.
başgan : 50 100 rıtl ağırlığında büyük bir balık.
başgıl yulki : başı ak, dört ayaklı hayvan.
başıl koy : tepesinde beyazı bulunan koyun.
başlağ yulki : başıboş bırakılmış hayvan.
baybayuk : kelebek kuşu.
baynak : pislik, gübre.
be : koyun melemesi bildirir.
beçel : iğdiş edilmiş at veya başka hayvanlar.
bele : koyun melemek.
birkiğ : atın veya eşeğin genzinden ses çıkarması.
bi : "bö" denen böcek. (Oğuzca)
bi : kısrağ (Oğuzlardan başka Türklerce)
biçin : maymun
biste : tecimeni evinde konak-latıp onun mallarını satıveren ve koyunlarını toplayan, tecimen giderken yirmi koyunda bir alan şahıs.
bit : bit.
bitle : bit aramak.
bodh : toy kuşu.
boka : boğa.
bokadh- : boğalanmak, boğa olmak, bk. bokat-
bokat- : boğalanmak, boğa olmak bk. bokadh-
boş yulki : başıboş salınmış hayvan sürüsü.
botu : potuk, deve yavrusu.
boymul : boynunda beyazlık olan hayvan, moymul.
boynak : yılanı ağı veren keler.
bög : bir çeşit örümcek, böğ.
bögrül at : böğürleri ak olan at.
bögrül : böğrü ak olan hayvan.
bölük : hayvanlar bölüklere ayırmak.
bör leyü : kurt gibi.
böy : bir çeşit örümcek.
buç buç : kuşun ötmesi için "güzel güzel" yerinde söylenen bir söz.
buçgak : kesilmiş hayvan derisinden çarık yapılan uç.
bukak : kuş kursağı.
bukra : hayvan sığramak, camışlık etmek.
bukrı : hayvan sığramak, camışlık etmek.
bulağ : bir ayağı sekili at.
bulak : haşarı ürkek at.
bulak : at boyu. Kısa sırtı geniş at.
burslan : "bebür" denilen hayvan, erkek adı.
burunduk : yular, buruna geçirilen yular. yular burunduruk.
butik : atın ayak derisi çıkarılarak yapılan tulum.
butlu : devenin burnuna geçirilen yular, burunduruk. urunsallık, deve burnundaki yumuşak yer.

Turkish Studies

- buzagu* : buzağı.
buzagula- : buzağılamak, buzağı doğurmak.
büke : ejderha, büyük yılan.
bül at : ayakları sekili olan at. kili olan ayaklarında aklık bulunan at.
bülugar : alını akıtmalı olan at.
bürge : pire.
bürgelen : öfkeden pire gibi sıçramak, pirenemek.
cılday : atların göğsünde çıkan hastalık.
cuğdu : devenin uzamış olan tüyü.
çibek : atmacaya benzer bir kuş.
çibek : atmacaya benzer kuş.
çiugın ot : hayvanları semiren ot.
dağ : atlara ve başkalarına vurulan dağ, dağlama.
deve : deve.
devey : deve.
eç eç : atları gayrete getirmek ve sıkıştırmak için çıkartılan ses.
eçkü : keçi.
edher : eğer, hayvan eğeri.
edherle : eğerlemek.
edherliğ : eğerli eğeri olan
edherlik : üzerine eğer konulan ağaç.
ekdi : sığır koyun gibi hayvanlarınların kesildiği yer, mezbaha.
él başı : ata bakan seyis;vilayetin başı.
él kuş : kartala benzeyen alacalı bir kuş.
él : atı anlatır bir isim.
eldiri : oğlak derisi.
emşen : kuzu derisi, kürk yapılan deri.
enük : hayvan yavrusu; arslan, sırtlan, kurt, köpek yavruları.
enükle- : eniklemek, yavrulemek.
enüklen- : eniklemek, enik sahibi olmak.
eret : iğdiş etmek.
erik at : yürügen at.
erik yılku : yorga hayvan.
eriklik : hayvanın istekliliği.
erkeç : erkeç, genç teke.
erkek takagu : horoz.
erkek : her hayvanın erkeği.
- es* : yırtıcı vahşi hayvanların avı, payı.
esri : kaplan, tekir renk, kaplan rengi.
eşek : eşek
eşgek : eşek.
eşgeklen- : eşek sahibi olmak.
eşkinci : koşa koşa giden at postası.
eşyek : eşek.
etilgen : atlarda bulunan bir hastalık.
etlik koy : etlik koyun.
etlik : kesilmek için hazırlanan koyun.
eyegü : her hayvanın eyegisi, eye kemiği, kaburga.
heç heç : atları gayrete getirmek ve sıkıştırmak için çıkarılan ses.
hoç hoç : keçiler güdülüp sürülürken söylenen çıkarılan ses.
ıdhınçu yılku : vurulmuş bırakılan hayvan.
ıdhuk : kutlu ve mübarek olan; aslında sahibinin
ıkılaç : asil, yüğrük at.
il kuş : atmaca.
inğan : dişi deve.
inğra- : deve inlemek.
it. : it, köpek.
itla : köpekletmek :
itliğ : itli, köpekli.
ıwık : kırlarda, taşlı yerlerde yaşayan geyik.
ıçmek : kuzu derisinden yapılmış kürk.
ıçmeklen- : kuzu kürkü giymek ve buna sahip olmak.
ıçük : samur, teğın gibi hayvanların derisinden yapılan kürk.
ıçükle- : samur, teğın gibi hayvanların kürkünden urbasına iç geçirmek, iç kaplatmak.
ıgiş : harınlaşan, inatlaşan hayvan, at.
ıktü : ekti, elde beslenen hayvan.
in : koyun pisliği.
in : yırtıcı hayvan ini.
ingek : inek.
ingek : kaplumbağanın dişisi.
inğen : dişi deve.
irk : dört yaşına girmek üzere bulunan koyun.
izdenğ : balık avlanan bir çeşit ağ.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/1 Winter 2008

- izlik* : kesilen hayvanların derisinden yapılan Türk çarığı.
kah kah : köpeği çağırmak için kullanılan söz.
kakrat : davul çalarak, zararlı hayvanları, kuşları kaçırtmak.
kaltuk : yaban sığırı boynuzu.
kamçı : at deve ve sığırın erkeklik aygıtı.
kamıçak : "kurbağa yavrusu" da denen su böceği.
kanat : kanat.
kanatlan- : binek sahibi olmak;uçmak;kanatlanmak; kanadı çıkmak, bitmek.
kançık : dişi köpek.
kara kuş : kara kuş,tavşancıl.
kara : deve ayaklarının ucu. (Oğuzlarca)
karga : karga.
kargılaç : kırlangıç kuşu.
karguy : atmaca.
karı kırı : tay, kısrağın arkasında geri kaldığı zaman bu sözlerle çağrılır.
karğ et- : kaz ses vermek.
karğ : kazın çıkardığı ses.
karnat : hayvan boğazlandıktan sonra, işkenbesi nişan alınarak ok atılır. Vuran adam etinden bir parça alarak götürür.
karınça : karınca.
karkuy : atmaca kuşu.
karlıgaç : kırlangıç.
kars : deve veya koyun tüyünden yapılan elbise.
karsak : derisinden güzel kürk yapılan hayvan, bozkır tilkisi.
kartal koy : akli karalı alaca koyun alaca koyun.
kası : hayvanlara ağaçtan yapılan ağıl.
kasuk : at derisinden yapılan tulum.
kaşan : hayvan, at işemek.
kaşga at : yüzü ak, gözlerinin çevresi kara olan at, peçeli at.
kaşga koy : başı ak, başka yerleri kara olan koyun.
kaşgalak : ördekten küçük bir su kuşu.
kaşıklık münğüz : kaşık yapmak için hazırlanan boynuz.
katır : katır.
katkı(a?)ç : çiyana benzer bir böcek (Arguca)
kaz : kaz.
keçi : keçi.
kedhir : hayvan derisi yüzmek, bir hayvanı kakaç pastırma yapmak. apmak.
kedhril : et soyulup, kurutulmak, kakaç pastırma yapılması.
kedhris : et soyup kurutmakta yardım etmek.
kedkir : hayvan camışlık etmek, üstüne yük vurduramaz olmak.
keklik : keklik.
kekre : develerin yediği acı ot.
kekük : sek sek kuşu.
kelegü : tarla sığıcı cinsinden (soyundan) bir hayvancık, geleni. geleni.
keler : keler, kertenkelelerin genel adı.
kenç : gen çocuk;her hayvanın küçüğü.
kerğük : koyunun içerisinde, kırkbayır ile beraber bulunan şirden gibi bir şey.
keriş : atın yarı, sırtı.
kerit : havlatmak, ürdürmek.
kerşegü at : kürek kemiğinin altında yağırlı bulunan at.
keşgük : kalka, köpeğin boynuna geçirilen halka, tasma.
ketki at : sırtı dar, yanları geniş at.
kevel at : yürüyüşlü, küheylan at;soylu at.
keyik : geyik;yaban hayvanı;aslında yabani olan her şey, eti yenen hayvanlardan ceylan, sığın, dağ keçisi gibi hayvanlar;yabani
keyik : maymun yapılı insanlar için
keyliğ : maymun.
kıl kudhruk : kıl kuyruk; aynı kuş.
kıl kuş : ördeğe benzer bir kuş.
kıl : insanda ve hayvanda.
kırguy : atmaca.
kırkuy : atmaca.
kısır : doğurmayan insan veya dört ayaklı hayvan; kısarak.
kısarak : kısarak.

Turkish Studies

kısrakları : kısrak sahibi olmak.
kız kuş : insan üzerine düşecek gibi alçaktan uçan ve tüylerinin rengi bukalemuna benzeyip açılınca renkten renge giren bir kuş.
kızgul at : boz ile kır arasında olan at.
kimünçe : sivri sinek.
kirkin : boğanın, devenin kızgın zamanı.
kirpi : kirpi.
kişne : kişnemek.
koç : koç.
bağırdak : yaban eşeği.
kom : deve havudu.
komşuy : kanla dolmuş kene.
komut : at gübresi.
kon : koyun.
konğuz : osurgan böceği.
korday : kuğu kuşu;kuğu cinsinden bir kuş.
koş at : hakan yanındaki yedek at.
koşlan- : kendine hayvan yedek koşmak.
koşlun : iki şey birbirine yakın olmak, öğür kılınmak hayvan bir araya koşulmak.
kova : Türklerin kullandığı, gemlerde atların burnuna doğru dikilen kayış.
koy yini : koyun tersi.
koy : koyun.
koyar : hayvanlara ve kölelere söğülen bir kelime. "ağızdan salya saçan" anlamındadır.
koyun : koyun.
kögen : ilmikli köstek, süt sağılacağı zaman hayvan-ların ayağına vurulur.
kögle : hayvan yeşil ot yemek.
köğ yülkü : başıboş yayılan hayvan.
köğ : koç veya başka hayvanların kışa yakın aşması.
kök tupulgan : an : bir kuş adı.
kökegün : gök sinek.
kökkan : bir kuş adı.
kökürçkün : güvercin.
kökürçkünleş- : güvercini öndül koyarak yarışa girmek.

köçük : arka; göçük, yük yükletilen herhangi bir hayvan.
kölünğ : kuşların indiği su birikintisi.
kön : at derisi veya gönü.
köpçük : eğerin ön ve arka yastıkları.
kösrik : atın ön ayaklarına vurulan köstek.
kösür : hayvanın ön ayaklarını kösteklemek.
kösürge : köstebek, tarla sıçanı soyundan bir hayvan.
kösürken : bir çeşit köstebek.
köşruk tuşaq : atın ön ayaklarına vurulan köstek.
köti kızlak : kuyruğu kırmızı bir çeşit kaba kuş.
közöldürük : at kuyruğundan dokunur bez parçası.
kuba at : rengi kumral konur al ile sarı arasında olan at.
kuburga : baykuş.
kudgu : kara sinek, sinek.
kudhgu : sinek.
kudhgulan : sineklenmek, ken-dinden sinek koğmak.
kugu : kuğu kuşu; kuğu cinsinden bir kuş.
kulna : kulunlamak, kısrak yavru doğurmak.
kulnaçı kısrak : doğuracak kısrak.
kulun : tay,
kumuk : at gübresi.
kunduz : kunduz, su köpeği.
kurbaka : kurbağa.
kurı kurı : tay kısrığın arkasında geri kaldığı zaman bu kelimelerle çağrılır.
kurı kurı : tay kısrığın arkasında geri kaldığı zaman bu kelimelerle çağrılır.
kurt : solucan soyundan olan hayvanlar; (Oğuzlarca) yırtıcı hayvanlardan olan kurt.
kurtan- : bitten kaşınmak, koyunlarda bit aramak.
kurtla : kurt çıkarmak.
kusgaç : küçük kara bir hayvancık; insanı ısırır. (Oğuzca)
kuş : kuş.
kuşgaç : serçe kuşu.
kuşgun : hayvanların yediği taze kemiş.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

- kuşla* : kuş avlamak.
kuşlağ : kuşların çok olduğu yerdir; burada av yapılır
kuşlağlan- : kuş avlağı yapmak.
kuşlat- : kuş tutturmak, kuş avlatmak.
kutuz it : kuduz köpek, kudurmuş köpek.
kuturma bötek : önde arkada iki kanadı bulunan börk.
kutuz : yaban sığırı.
kutuzluk : yaban sığırı sahibi.
kuzgun : kuzgun.
kuzi : kuzu.
küben : deve havudunun altına konan çul; gölüğe gerekli olan çul ve çula benzer şeyler.
kültür : at bağlatıp kösteklemek ve yıktırmak.
kümüçe : sivrisinek.
kümüldürük : at göğüslüğü.
küsürge : tarla sığırını soyundan bir hayvan.
küvüç : küçük yular, çilbir.
küvük : erkek kedi.
küvre : hayvan ölerək, içerisindeki nesnelər çürüdükten, eti kemikler üzerinde kuruduktan sonraki kalıbı.
küvük : erkek kedi.
küyele- : güve silkmek, güveden kurtarmak ve korumak.
küzkünek : çakıra ve kelere benzer bir kuş; hava yutmakla geçinir.
küzküni : bok böceği cinsinden bir böcektir. Geceleri ses vererek uçar; ateş böceği.
küzün : kendisiyle, serçe kuşu, tarla sığırını, köstebek gibi şeyler avlanan, sığın kuruduktan sonraki kalıbı.
mama : harmanda, ortada bulunup, öteki öküzlerin etrafında döndükleri öküz.
man yaşlığ koy : dört yaşını geçen koyun yalnız koyun için.
mançuk : heybe, torba gibi at eğerine takılan şey.
mançuklan- : elbiseyi eğer heybesine koymak.
mayak : hayvan gübresi en çok deve için.
mayguk : paytak kimse; top tırnaklı hayvanlardan tüyleri kısa olan.
me.: oğlakların ve kuzuların seslerini bildiren bir kelime.
mejek : it pisliği.
menğ : yem, tane, kuş yemi.
menğlet : yemletmek.
merdeği : ayı yavrusu.
merdek(g) : ayı yavrusu.(yalnız bir takım Türklerce) domuz yavrusu. arslan tırnağı, muska gibi şeyler.
monçuk : atın boynuna takılan değerli taş,
muguzgak : bal arısına benzeyen bir sinek. (Arguca)
muş : erkek kedi.
muyav- : miyavlamak.
müngüz : kaplumbağa.
müngüz : boynuz özü.
müngüz : boynuz.
müngüzlen- : boynuzu çıkmak, boynuzlanmak.
nek yılan : ejderha.
nek yılı : Türklerin on iki yıllarından biri, timsah yılı.
nek : timsah
oğlak : oğlak.
okluğ : büyük kirpi.
okra : yem zamanında kişnemek, homurdanmak.
okraş : yem zamanında birlikte kişnemek.
olduk : nalsız, yalınayak.
op op : eşeğin ayağı kaydığında söylenen söz.
op : harman dövmek için koşulan öküzlerin ortasında bulunan öküz.
or at : doru al ile doru arasında bulunan at.
ordu : sığın köstebek gibi yerde yaşayan hayvanların yuvası.
ot : ot, hayvan yemlerinin hepsi.
otgar- : otlatmak.
otgun : eğerin sonunda, kolanın halkası geçirilerek, dile bağlanan enli bir kayış.
otla- : otlamak.
otluğ : gözlü, gözü olan her hayvan.
otluk : yemlik, ahır.
oy at : yağız at.

Turkish Studies

- ozgan at* : çok ileri giden başkalarını geçen at.
ozuk at : koşu ve benzerlerinde ileri giden ve başka atları geçen at.
öd : sığır, öküz.
ögür : koyun, geyik, başıtlık kuşu, deve cariyeye gibi şeylerin toplu halde bulunması bunların sürüsü, bölük.
ögürülen- : at sürüsü, aygıra sahip olmak; başka hayvanlar sürü ve bölük haline gelmek.
ögürlüg : dişisi bulunan aygır.
ögürlüğ adhgır : kısrakları, eşleri bulunan aygır.
ögürlüğ er : koyun ve benzeri hayvanlardan sürüsü bulunan adam.
ök at : dört yaşını geçmiş at.
ök : orta yaşı bulup, büyümüş hayvan.
öküş yulki : haşarı hayvan, harın at.
öküz : öküz.
öküzlen- : öküz sahibi olmak.
ömzüük : eğerin ön ve arka tarafları, ucu
önğik : kadınların takma olarak keçi kılından yaptıkları zülüf.
ördek : ördek.
örk : yular at tavlasi.
örümçek : örümcek.
öt- : ötmek.
ötgen : çok öten.
pars : yırtıcı bir hayvan. Türklerin on ikili yıllarından biri, bars.
saçratgu : bir çeşit kuş tuzağı.
saçrıtu : bir çeşit kuş tuzağı.
sag- : sağımak.
sagıl- : sağılmak.
saglık : dişi koyun; sagmal, sağılan hayvan.
sagzıgan : saksagan.
sak sak : nöbetçinin, bekçinin kaleyi ve atı koruyabilmek için uyanık olmasını emreden söz.
sakar yılı : koyun yılı.
sakar : boyunsuz koyun.
sakırgu : kene, sakırga.
sakırkan : büyük sıçan , game.
salga : gem almaz, başı sert at.
sanduvaç : bülbül.
sanğ : kuş pisliği.
sanğla- : kuş pislemek.
sanğlat- : kuş pisletmek.
sarıçga : çekirge.
sarkanık : hayvanlardaki "kırk bayır" denilen işkembe.
sarnıç : deve derisinden yapılan tulum; ağaçtan oyulmuş kap.
sarsal : sansar; samura benzer bir hayvancık.
saxt. : eğerler, kemerin başına, tokalara işlenen altın veya gümüş işleme.
seçe : serçe kuşu. (Oğuzca)
semürgük : bülbüle benzer bir kuş. (Balasagun dilince)
sengregü at : engi hastalığına tutulmuş olup, burnundan sümük akan (irin gibi) at
sıçgan : sıçan, fare.
sıdırgak : çatal tırnaklı olan sığır, geyik gibi hayvanların tırnakları.
sıgır : sığır.
sıgun : yaban sığırı, dağ keçisi tekesi.
sıgurçuk : sığırcık kuşu.
sıgurçık : sığırcık kuşu.
sıkırkan : büyük sıçan , game.
sıp : iki yaşına girmiş olan tay.
sıpakur : hayvan torbası.
sır : ağustos böceğinin kalem ve kaleme benzer şeylerin çıkardığı sesi anlatan
sıret : ağustos böceği ötmek.
sırıçga : çekirge.
sırmak : eşek palanındaki teyelti.
sil : her yemekten tiksinen, boğazsız insan; az yem yiyen hayvan.
sinğek : sinek.
sirke : bit yumurtası, sirke.
sogan : tulum gibi iri bir yılan.
sogur : ada tavşanı; kelere benzer bir çeşit ada tavşanı.
sokar koy : boynuzsuz koyun.
sokar : boynuzsuz hayvan hayvan; başı saçsız adam.
songurluğ : tavşanı çok ve bol olan.
sonğkur : sonkur kuşu, yırtıcı kuşlardan biri.
sögüş : kebab etmeye yarar oğlak veya kuzu.
sugur : kelere benzer bir çeşit ada tavşanı.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008

- sukak* : sığın, geyik; beyaz geyik.
sukaklığ : geyikli, geyiği çok olan.
sundılaç : yund kuşu, çayır kuşu.
sunzi : pire soyundan bir hayvan.
suvikkudhruk : katır kuyruğu gibi kılsız ve uzun kuyruk.
suw : manda.
suwıgın : manda, dombay.
suwlağ : hayvan sulanacak yer, yalak.
suyagu : horozun ayağındaki mahmuz.
süken : eşek yükünün bir tarafında olan sepet, sele gibi şeyler.
sürüğ : sürü.
sürüş : aygır aşmak istediğinde, kısrağı dişleyerek sürüklemek. İtişmek
süwlün : sülün.
şa : alacalı bir kuş. erdemsiz : " faydasız " anlamına aynı kuşa verilen lakap. verilen lakap.
şutu : kırkayak, örümcek, çıyan gibi bir böcek. (Öz Türkçe değil)
şütük : sığır boynuzundan yapılan divit.
taban : deve tabanı, taban
tabanla- : deve tepmek.
tadhun : tosun iki yaşında olan sığır.
tadun : bir yaşındaki buzağı.
tah tah : salındıktan sonra, doğanı veya şahini çağırarak için bir nida.
takagu yılı : Türklerin on ikili yıllarından biri.
takagu : tavuk.
takuk yalığı : horozibiği.
takuk : horoz.
takukluğ : tavuklu.
talas : at yarışında, top ve çevgen oyununda çizilmiş sınır ve gerilmiş ip.
talbın : kuş dalbınmak, çırpınmak.
talpış : kanat çırpamak, dalpışmak, dalgalanmak.
talwır : keklik
tapraş : sıçramak, hoplamak yalnız deve için
taprı : sıçramak, hoplamak yalnız deve için.
targıl : attan başka her hayvan için alaca.
tarma- : tırmalamak.
tarmak : yırtıcı hayvanların pençesi.
tarmaklan- : kol kol kuş pençesi gibi akın etmek; pençe sahibi olmak kuş kol kol olmak
tarmaş- : tırmalaşmak, birlikte kaşınmak.
tarmat- : tırmalatmak.
tartar : kumruya benzer bir kuş.
tavar : mal; davar.
tawışgan yılı : Türklerin on ikili yıllarından biri.
tawışgan : tavşan.
tay : tay.
taygan : tazı, av köpeği.
teginğ : tekin samur.
teğirmek : deve üzerine iki taraflı atılarak içerisine binilen sepetle sepete benzer nesne.
teke : teke; boynuzundan yay yapılan erkek geyik.
tenğelgüç : dölengeç kuşu (Oğuzca)
tenğelgün : dölengeç (Oğuzlardan başka diğer Türklerce)
tenğil : ön ayakları çizgili.
teve : deve.
tewey : deve.
tewi kuş : deve kuşu.
tewi : deve memesi.
tezek : tezek, at gübresi.
tığ : al ile doru arası at rengi, konur al.
tılı : sığan gibi küçük hayvan.
tışı takagu : tavuk.
tışı : dişi torum.
tışı : dişi, her hayvanın dişisi; kadın.
tilki : tilki.
tilkü : tilki.
tin : yular.
tışek : şişek, iki yaşını bitirerek üçüne basmış olan koyun.
tışı : dişi, her hayvanın dişisi; kadın.
titir : dişi deve.
tiwi : deve.
tizgin : yular, dizgin
togrıl : yırtıcı kuşlardan bir kuş; bin kaz öldürür birini yer.

Turkish Studies

- toğ* : at ayaklarının kazdığı çukurlardan çıkan toz
tok : tok, aç olmayan; saçsız insan; boynuzsuz hayvan.
toklu : toklu, altı aylık kuzu.
tokum : boğazlanacak, kesilecek hayvan; boğazlanan, kesilen hayvanın derisi.
tokun : hayvan kesmek, boğazlamak.
tomşuk : kuş gagası.
tonğa : bebür, kaplan cinsinden bir hayvan; kişi adı.
tonğuz merdeği : domuz yavrusu.
tonğuz yılı : Türklerin on ikili yıllarından biri.
tonğuz : domuz.
toprat : hayvan yeri kurutasiya dek otunu yemek.
tonğat : doru renkli at.
torum : torum, deve yavrusu.
tosun : haşarı atlar için; yosun tay.
toy : toy kuşu.
töpret- : hayvan yeri kurutasiya dek otunu yemek.
tugrag : dönüşte geri alınmak üzere, savaş zamanında askerin binmesi için hakan tarafından verilen at.
tugraglan- : alay ve biniş günlerinde, han tarafından sonra alınmak üzere at verilmek, atlandırmak. (Oğuzca)
tugum : kesilmiş hayvan.
tugzaglan- : alay ve biniş günlerinde, han tarafından sonra geri alınmak üzere at verilmek, atlandırmak.
tugzağ : dönüşte geri alınmak üzere savaş zamanında askerin binmesi için hakan tarafından verilen at.
tunçuk : kaygıdan soluyamaz olmak; hayvan kış için inine girip bahara dek çıkmamak.
turbi : yardımcı, yaver, uyuntu; tosun.
turga : turga kuşu, bir çeşit serçe.
turlak : zayıf; her hayvanın arığı; insanın ihtiyarlayışında zayıf-lığı.
turna : durna, turna kuşu.
turşu turşu : eşiği durdurmak için söylenen kelimeler.
turumtay : yırtıcı bir kuş; erkek adı.
tuşağ : köstek, at ayağına vurulan bukağı.
tuşu tuşu : eşiği durdurmak için söylenen kelimeler.
tutgak : geceleyin, düşmanın gözcülerini ve ileri karakollarını yakalamak için çıkarılan atlı bölük. rılan
tuyağ : at tırnağı, hayvan tırnağı, tuynak.
tü : tüy; lık; saç; renk, at tonu.
tüğe : düğe, iki yaşına varmış olan buzağı.
tükü түкү : köpek eniğini çağırmak için kullanılan kelime. atlı bölük.
tüküz at : alnında bir parça beyaz olan at.
tüküz yülkü : tülleyen, kış tüyünü döken hayvan.
tüküz : atın alnındaki akıtma.
tüle(k)ğ : dört ayaklı hayvanların tüylerini atıp döktükleri sıra;koyun kırkımı.
tüm at : düz, tamamıyla doru at.
tüm kara : düz kara at
tüm taruğ : düz tamamen doru at.
tüm : at tonlarında düz renk.
ud yılı : Türklerin on ikili yıllarından biri.
ud : sığır, öküz.
udh : sığır, öküz.
ugar : alnında akı olan at.
ulaga : savaş atı.
ulağ : ulak, beyin emriyle koşa koşa giden postacının başka bir ata erişip bininceye değin bindiği at.
ular : erkek keklük.
ularluğ : keklığı çok olan.
ulduk : nalsız, yalınayak.
uluk : atın omuz başı.
us : kerkes kuşu.
uslayu : kerkes kuşu gibi.
uş uş : öküzü suvarmak için söylenen söz.
uya : kuş yuvası.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/1 Winter 2008

übgük : ibibik kuşu.
übüp : ibibik kuşu.
üçlüç : başları bir demirle birleş-
tirilerek üç çubukla yapılan
tavşan tuzağı.
ügi : baykuş
ügürmek : deve üzerine iki taraflı
yükletilerek içerisine binilen
sepet ve benzeri şey. (Oğuzlarca
)
ühi : baykuş.
ürpek : tüyleri ürpermiş
insan ve hayvan.
ürünğ kuş : akdoğan.
üs : kerkes kuşu.
yab : eğerin altına ve üstüne konan
keçe, eğer yastığı. (Çiğilce)
yabakulak : baykuş. 114
yabıtak : çıplak, eğersiz.
yag(t)r : at, katır ve eşek gibi
hayvanların sırtında semer,
eğer ve yük vurmasından
meydana gelen yara, yağır.
yagan : fil.
yaganlık : fili olan, filci.
yagırla- : yağırı sağaltmak, iyi
etmek.
yagırlan- : yağırılmak; yağırı
çoğalmak; yağırdan ka-şınmak.
yagırlıç : yağırlı, sırtı yaralı.
yagrı : yağır olmak.
yal : at yelesi.
yalgıl : yelesi ak, ak yeleli.
yalıç : at yelesi; ibik; eğer kaşı.
yalu : taylan bağlamak için
kullanılan ip, örk.
yamlan : bir çeşit sıçan, geme.
yamraş- : kuzular anaları ile
karışmak.
yanğan : alaca karga, yalnız başı ak
olan karga.
yanğan : fil.(Oğuzlar bunu
bilmezler)
yapgak : kuş avlanan bir çeşit
tuzak.
yapguç : eşek ve benzeri hayvanları
sürmekte kullanılan değnek.
yapıtak : çıplak, eğersiz.
yaprat - : at, bir şeyden korktuğu
veya bir şeye tekme atacağı
zaman kulağını dikmek.
yarsa : yarsa.

yarpuz : yılan yiyen bir hayvan,
firavun sıçanı.
yayguk : kısrağın meme uçları.
yazguk : kısrağın meme uçları.
ye'lin : kısrağın memesi, tırnaklı hayvan
memesi.
yengeç : yengeç.
yl : at yelesi.
yılan nek : ejderha.
yılan ok : kendini insan ve başka
şeylerin üzerine atan bir yılan.
yılan yılı : Türklerin on ikili yıllarından
biri.
yılan : yılan.
yulki : başı ak dört ayaklı hayvan.
yulki : yaşlı olduğundan yük
vurulmayan hayvan.
yulki : hayvan; hayvan sürüsü, dört
ayaklı hayvanlar.
yin : in, hayvan ini.
yin : koyun pisliği.
yogdu : hayvanın çenesi
altındaki uzun tüyler.
yogru : deve tütünün uzunları.
yogruy : deve tütünün uzun
olanları.
yoh : toy kuşu.
yoliç : keçi kıllarının dibinde bulunan
yumuşak ince yün.
yonak : hayvanların semerleri
altına konan şey çul, çul parçası.
yort : dört nal koşturmak; bir işe
başlamak üzere yürümek.
yortuş : at yürütmekte yarış
etmek.
yovliç : keçi kıllarının dibinde
bulunan yumuşak ince yün.
yoza : kısrağın başka hayvan kısır
kalmak.
yök : kuş tüyü, kuş yelegi, ok yelegi.
yugak : su kuşu.
yuçdu : devenin uzamış olan
tüyleri.
yular : at yuları.
yularla- : yularlamak, bağlamak.
yularlan- : yularlanmak, yular
takılmak.
yularlıç : yularlı, yularlanmış.
yulic : keçi kıllarının dibinde bulunan
yumuşak ince yün.
yumur : hayvanların göden ba-
ğıracağı.
yun kuş : tavus, tavus kuşu.

Turkish Studies

yund yılı: Türklerin on ikili yıllarından biri.

yund : at, cins atlar, at sürüsü.

yundak : at fişkısı, at gübresi.

yut : kışın soğukta hayvanları öldüren felaket.

yutık : yutamak, soğuktan hayvan telef olmak.

yügürgen at : koşucu, yüğrük at.

yüg(ü)r- : at koşmak, yüğrükçe koşmak; geçmek; seğırtmek, beze eriş yapmak.

yük : kuş tüyü, kuş yeleş; ok yeleş.

yünğ : kuş yeleş.

zak zak : koçları tos yapmağa kışkırtmak için kullanılan bir söz.

zabnı : gece öten çekirgeye benzer bir böcek; orak kuşu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*